

**Висновки з проведеного дослідження.** Вищезазначені методи наукового дослідження створюють основу для здійснення цілісного аналізу сутності домашнього господарства, визначення проблем його розвитку на Україні. Стає можливим більш ґрунтовне та глибоке вивчення відображення економічної природи домашнього господарства не тільки у працях економістів, а також у розробках соціологів, істориків, етнографів тощо, що дасть можливість комплексного дослідження впливу різних соціальних та суспільних факторів на економічне становище домогосподарства.

#### БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Гэлбрейт Дж. Экономические теории и цели общества / Дж. Гэлбрейт. – М. : Прогресс, 1976. – 406 с.
2. Ерохин С. А. Синергетическая парадигма современной экономической теории / С. А. Ерохин // Актуальні проблеми економіки. – 2001. – № 1. – 2. – С. 4–17.
3. История экономических учений : учеб. пособие / ред. В. Автономов. – М. : ИНФРА-М, 2004. – 784 с.
4. Клейнер Г. Наноэкономика / Г. Клейнер // Вопросы экономики. – 2004. – № 12. – С. 79–80.
5. Корнаи Я. Системная парадигма / Я. Корнаи // Вопросы экономики. – 2002. – № 4. – С. 4–22.
6. Парсонс Т. Система современных обществ / Толкотт Парсонс ; пер. с англ. Л. А. Седова, А. Д. Ковалева; науч. ред. пер. М. С. Ковалева. – М. : Аспект Пресс, 1998. – 270 с.
7. Поллак Р. Трансакционный подход к изучению семьи и домашнего хозяйства / Роберт Поллак // THESIS. – 1994. – № 6. – С. 50–73.
8. Примостка Л. Системний підхід та системний аналіз в економічних дослідженнях / Л. Примостка // Ринок цінних паперів України. – 2003. – № 9–10. – С. 19–23.
9. Станкевич Ю. Ю. Домогосподарство в ринковій економічній системі та його відображення у світовій економічній думці ХХ століття / Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук / Ю. Ю. Станкевич. – К., 2010. – 19 с.
10. Степаненко С. В. Інституціональний аналіз економічних систем (проблеми методології) : монографія / С. В. Степаненко. – К. : КНЕУ, 2008. – 312 с.
11. Юдин Э. Г. Методология науки. Системность. Деятельность / Э. Г. Юдин. – М. : Эдиториал УРСС, 1997. – 459 с.

УДК 316.42

**Федорова Т.Ю.**

*аспірант кафедри «Автоматизовані системи і моделювання в економіці»,  
Хмельницький національний університет*

**Григорук П.М.**

*кандидат технічних наук,  
докторант кафедри «Автоматизовані системи і моделювання в економіці»,  
Хмельницький національний університет*

## ВИЗНАЧЕННЯ КОНЦЕПТУАЛЬНИХ ЗАСАД СТАЛОГО РОЗВИТКУ

## DETERMINATION OF CONCEPTUAL PRINCIPLES OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT

### АНОТАЦІЯ

Економічна література пропонує більше 100 визначень сталого розвитку, проте більшість з них є вузькопрофільними і орієнтованими на один з багатьох секторів, наприклад економічний, екологічний, соціальний, що виражає досить різний зміст сталого розвитку. У даній статті буде розглянуто багато визначень даного поняття, які б могли більш обширно його представити.

**Ключові слова:** екологічний розвиток, економічний розвиток, екосистема, концепція сталого розвитку, потреби, соціальний розвиток, сталий розвиток.

### АННОТАЦІЯ

Экономическая литература предлагает больше 100 определений устойчивого развития, однако большинство из них является узкопрофильным и ориентированным на один из многих секторов, например экономический, экологический, социальный,

что выражает достаточно разное содержание устойчивого развития. В данной статье будут рассмотрены много определенных данного понятия, которые бы могли более обширно его представить.

**Ключевые слова:** экологическое развитие, экономическое развитие, экосистема, концепция устойчивого развития, потребности, социальное развитие, устойчивое развитие.

#### ANNOTATION

Economic literature offers more than 100 determinations of steady development, however much majority from them is uzkoprofil'nyy and oriented to one of many sectors, for example economic, ecological, social, that expresses different enough maintenance of steady development. Many determinations of this concept, which would could more vastly to present him, will be considered in this article.

**Key words:** ecological development, economic development, ekosistema, conception of sustainable development, necessities, social development, sustainable development.

**Постановка проблеми.** З початку другої половини минулого століття вченим, політичним та громадським діячам почало спадати на думку, що за нинішніх тенденцій у соціально-економічному та демографічному розвитку майже у всіх країн може вичерпатися здатність земної біосфери зберігати екологічну рівновагу, а також забезпечувати необхідними для життя ресурсами постійно зростаючу кількість народонаселення планети.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Питання сталого розвитку яскраво обговорюється в літературі ХХ століття так і в найбільш сучасній. Цим питання займається досить багато зарубіжних та українських вчених: М. Ben-Eli, М. Hoexter, R. Siegis, R. Jolita, M. Bronislovas, Daly, E. Herman, Ю. С. Бережна, В. Трегобчук, кожен з них яскраво представляє дану концепцію і привносить в дане визначення своє трактування.

**Постановка завдання.** Необхідність переходу на модель сталого розвитку для всіх країн світу зумовлена демографічним «вибухом», сучасною науково-технічною революцією, а також кризовим станом земної біосфери, істотним зниженням її відновлювальних, відтворювальних і асиміляційних можливостей внаслідок надмірних антропогенних навантажень на природу.

Радикальні зміни парадигми сталого розвитку стали просто необхідними,

бо інакше екологічні й природоохоронні заходи, навіть комплексного характеру, широкомасштабні техніко-технологічні новації не зможуть забезпечити людство всім необхідним [6].

**Виклад основного матеріалу.** Термін «сталий розвиток» набув широкого розповсюдження після публікації доповіді «Наше спільне майбутнє», підготовленої в 1987 році Міжнародною Комісією ООН з навколишнього середовища та розвитку. Зазначене поняття було введено для визначення взаємовідносин між суспільством та природою. Згідно з цим доповіддю сталий розвиток розуміється як: «...такий розвиток, який задовольняє потреби теперішнього часу, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби» [9, с. 29].

У 1990 році Харвуд описує сталий розвиток економіки як систему, яка може нескінченно розвинути до такої, яка корисна для людей, більшої ефективності використання ресурсів і збалансування з довкіллям, його праця мала назву «Екологічний Проблеми в управлінні сільським господарством».

У 1987 році Гудленд і Ледек описали сталий розвиток як перетворення економіки, оптимізуючи економічні і соціальні знання, отримані нині, не ризикуючи можливостями для того, щоб отримати таку вигоду в майбутньому.

Пираджес у 1977 році заявив, що стале зростання означає економічне зростання, яке підтримується соціальним середовищем. Таким чином сталий розвиток може визначатись як процес економічного розвитку і структурних змін, які допомагають розширювати людські можливості.

У 1997 році Вейтцман заявив, що сталість – міра майбутнього споживання.

Конвей і Барбір (1990) вказали, що сталість економіки – це здатність підтримати продуктивність в сільському господарстві і в країні в цілому [7, с. 87]. Пірс і Барбір (1989) дали більш узагальнене визначення сталого розвитку, яке вимагає створення соціально-економічної системи і гарантує підтримку наступних цілей: збільшення реального доходу, поліпшення рівня освіти, поліпшення здоров'я населення і загальної якості життя [7, с. 89].

У 1993 році Холгейт заявив, що розвиток визначається з початкового потенціалу ресурсів. Сталий розвиток, це розвиток при якому природні ресурси відновлюються, враховуючи межі процесу розвитку, навіть якщо ці межі змінені технологіями. Стійкість технології може бути оцінена згідно збільшення продуктивності, зі збереженням екологічних та інших меж [7, с. 91].

Визначення, представлене Пірсом у 1993 році, сталий розвиток пов'язує з розвитком суспільства чиї витрати не підривають благополуччя майбутніх поколінь, або принаймні зусилля зроблені дати компенсацію за такі витрати «Екологічний Проблеми в Управлінні сільським господарством». Ця етична потреба, повинна зробити так, щоб розвиток тягарем для майбутніх поколінь і гарантувати аналогічні можливості цих поколінь доступними попереднім поколінням, має бути визначений за нормативну основу сталого розвитку (Нортон, 2007). Розгляд факту, що сталий розвиток протистоїть економічним, соціальним і культурним обмеженням, сталість могла бути визначена як етичний ідеал і нормативно-етичний принцип для подальшого розвитку суспільства [3].

Термін сталий розвиток має означати наступне: поліпшення якості життя населення, враховуючи здатність регенерації екосистеми, яка може бути описана як максимальний безперервний вантаж на довкіллі і пропускну спроможність – найбільше число населення, яке може вижити у присутності екологічного балансу. У той же самий час цей може бути заявлено в деякому сталому розвитку аспектів, включає аналіз умов, при яких екосистеми можуть зберігати здатність до регенерації [1].

Сталий розвиток – розвиток суспільства що створює можливість для того, щоб досягти повного добробуту через об'єднання екологічних, економічних, і соціальних цілей суспільства, не перевищуючи допустимі межі впливу на довкілля. Необхідність переходу до нового типу розвитку стала очевидна після того, як виразно проявилися результати життя та розвитку цивілізацій. Проблема виснаження озонового шару, глобальна зміна

клімату, кислотні атмосферні опади, забруднення Світового океану, катастрофічне скорочення лісів і збільшення пустель, це лише деякі з глобальних екологічних проблем, з якими зіткнулося людство. Концепція сталого розвитку має забезпечити необмежено довге існування і розвиток людства [4].

У сталого розвитку є три виміри: економічний, екологічний, і соціальний. Це те, що часто називається потрійним практичним результатом, і використовуються, щоб виміряти успіх деталі програми розвитку або проекту. Важливо, що кожному компоненту приділяють рівну увагу в можливості гарантувати сталий результат. Цей баланс стає очевидним, коли кожен компонент досліджений індивідуально.

Економічний підхід: максимізувати дохід, підтримуючи постійний або збільшуючи запасний капітал [12, с. 43].

З економічної точки зору концепція сталого розвитку ґрунтується на визначенні доходу, цьому Дж. Хіксом. «У практичному житті визначення рівня доходу переслідує мету вказати людям, скільки вони можуть споживати, не роблячи себе при цьому бідніше». Це цілком узгоджується з концепцією сталого розвитку, для якої найбільш плідним виходить із зроблених Хіксом в порядку послідовних уточнювальних кроків визначення доходу : «...дохід індивіда – це те, що він може протягом тижня спожити і при цьому все-таки чекати, що і до кінця тижня його становище буде таким же, яким було і на початку».

Дійсно, від розуміння того, що отриманий сьогодні дохід фактично не є доходом, якщо такий же не може бути отриманий завтра, до усвідомлення безперспективності не співвіднесеного з ресурсними можливостями економічного зростання залишалось зробити тільки один крок, і цей крок був зроблений авторами концепції сталого розвитку. З визначення Хікса безпосередньо витікає ключове для концепції сталого розвитку значення економічно оптимального використання обмежених природних ресурсів.

Обмеженість ресурсів давно вже визначається як фундаментальний економічний факт. Проте висновок про фактичну

небезкоштовність «дармових благ природи» був зроблений тільки у рамках концепції сталого розвитку. Нині є велика кількість самих різних підходів до оцінки вартості природних ресурсів. Проте при вирішенні питання про взаємозамінність виробничого, природного і людського капіталу і особливо при вартісній оцінці природних ресурсів виникають проблеми інтерпретації [2, с. 125].

Саме економічний підхід є стержнем концепції сталого розвитку. В той же час концепція сталого розвитку дозволила по-новому поглянути на саме поняття «Економічна ефективність». Більше того, з'ясувалося, що довгострокові економічні проекти, при здійсненні яких беруться до уваги природні закономірності, врешті-решт виявляються економічно ефективними, а здійснювані без урахування довгострокових екологічних наслідків - збитковими.

З екологічного погляду сталий розвиток повинен забезпечувати стабільність біологічних і фізичних систем. Особливе значення має життєздатність локальних екосистем, від яких залежить глобальна стабільність усієї біосфери в цілому. Більше того, поняття природних систем і ареалів мешкання можна розуміти широко, включаючи в них створене людиною середовище, таке, наприклад, як міста [2, с. 126].

Основна увага приділяється збереженню здібностей таких систем до змін, а не збереження їх в деякому «ідеальному» статичному стані. Деградація природних ресурсів, забруднення довкілля і втрата біологічної різноманітності скорочують здатність екологічних систем до самовідновлення.

Збереження біосфери, таким чином, не може бути самоціллю сталого розвитку. Його мета – виживання людини як біологічного виду. В той же час все більше число людей усвідомлює, що саме подальше існування людства буде неможливим, якщо деградація природного місця його існування перевищить деякий, поки невідомий, а можливо, і критичний рівень, який принципово неможливо встановити [2, с. 127].

Основна мета сталого соціального розвитку – підвищення рівня і якості життя людства. Особлива роль відводиться

збереженню соціальної і культурної стабільності, зокрема скороченню кількості військових конфліктів, а також справедливому розділенню між людьми ресурсів, які є загальною спадщиною людства.

Основними цілями сталого соціального розвитку є створення рівноправного суспільства, ліквідація убогості, зниження безробіття, розширення продуктивної зайнятості і сприяння соціальної інтеграції. Особлива роль відводиться вільній участі людини в громадських справах, що впливають на сферу його життєдіяльності, що украй важливо для демократії і соціального розвитку.

Це фактично стало продовженням концепції ноосфери, сформульованої академіком В. І. Вернадським ще на початку ХХ ст. Вона виявилася необхідною платформою для напрацювання теорії триєдиного еколого-соціально-економічного розвитку. Її суть – обов'язкова узгодженість економічного, екологічного та людського розвитку таким чином, щоб від покоління до покоління не зменшувалися якість і безпека життя людей, не погіршувався стан довкілля, а забезпечувався соціальний прогрес у своїй сталості і гармонійності [9, с. 34]. Слід зауважити, що Концепція сталого розвитку включає два ключові взаємозв'язані поняття:

1) поняття потреб, у тому числі початкових за пірамідою Маслоу (необхідних для існування бідних верств населення);

2) поняття обмежень (обумовлених достатком технології і організацією суспільства), що накладаються на здатність навколишнього середовища задовольняти нинішні і майбутні потреби людства [2, с. 129].

Основним завданням сталого розвитку було проголошено задоволення людських потреб і прагнень, що є найбільш важливими для життя і надання всім можливості задовольняти свої прагнення до кращого життя в рівній мірі.

Концепція сталого розвитку ґрунтується на п'яти основних принципах:

1. Людство дійсно здатне додати розвитку сталий і довготривалий характер, з тим щоб воно відповідало потребам людей, що нині живуть, не позбавляючи при цьому майбутні покоління можливості задовольняти свої потреби.



2. Наявні обмеження в області експлуатації природних ресурсів відносні. Вони пов'язані з сучасним рівнем техніки і соціальної організації, а також із здатністю біосфери справлятися з наслідками людської діяльності.

3. Необхідно задовольнити елементарні потреби всіх людей і всім надати можливість реалізовувати свої надії на більш благополучне життя. Без цього сталий і довготривалий розвиток просто неможливий. Одна з найголовніших причин виникнення екологічних і інших катастроф – убогість яка стала в світі звичайним явищем.

4. Необхідно узгоджувати спосіб життя тих, хто має в своєму розпорядженні великі засоби (грошові і матеріальні), з екологічними можливостями планети, зокрема щодо вжитку енергії.

5. Розміри і темпи зростання населення мають бути погоджені із змінним продуктивним потенціалом глобальної екосистеми Землі [2, с. 130].

Особливою відмінною рисою концепції сталого розвитку є облік екологічної компоненти нарівні з економічною і соціальною. Враховуючи цей факт, можна сформулювати наступні три принципи сталого розвитку з позицій раціонального природокористування:

1) темпи споживання поновлюваних ресурсів не повинні перевищувати темпів їх відновлення;

2) темпи споживання непоновлюваних ресурсів не повинні перевищувати темпів розробки їх стійко поновлюваних заміни;

3) інтенсивність викидів забруднюючих речовин не повинна перевищувати можливості довкілля поглинати їх [10, с. 21].

Ці принципи були сформульовані американським економістом, професором факультету державної політики Університету штату Меріленд, Германом Дейли. Вони є виключно важливими, оскільки вони містять основні правила раціонального природокористування. Наслідування цих правил є необхідною умовою досягнення сталого розвитку, так як протилежний варіант природокористування веде до екологічних проблем і руйнування довкілля, а без природної основи, без природних ресурсів ніякий розвиток не можли-

вий. Якнайповніше принципи сталого розвитку були сформульовані в Рио-де-Жанейрській декларації по довкілля і розвитку. У цьому документі проголошені 27 міжнародних принципів сталого розвитку [12, с. 47].

Оскільки сталий розвиток має триєдину основу, то у зв'язку з цим виникають труднощі виділення чітких економічних, екологічних і соціальних його складових. Так, справедливий розподіл ресурсів лежить на перетині соціальної і екологічної компоненти сталого розвитку, створення екологічних чистих виробництв лежить на перетині економічної і екологічної складових, а створення соціальної справедливості не можливе без економічної стабільності [4].

Побудова сталого розвитку це створення балансу між двома протилежними точками зору – антропоцентричною і біоцентричною. В основі антропоцентричного підходу лежать інтереси людини, як головні цінності, а в основі біоцентричного підходу лежать інтереси природи, як основні цінності. Часто концепція сталого розвитку піддається критиці, особливо її визначення. Дійсно, фраза «сталый розвиток – це розвиток, який задовольняє потреби теперішнього часу, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби» має яскраво виражений антропоцентричний відтінок. Проте, за своєю суттю сталий розвиток є уособленням коеволюції людини і природи, оскільки «стратегія сталого розвитку спрямована на досягнення гармонії між людьми, суспільством і природою» [4].

Одним з центральних питань побудови сталого розвитку суспільства є організація господарської діяльності людини у рамках екологічної місткості біосфери. Біосфера повинна розглядатися як фундаментальна основа життя, а не як джерело ресурсів, оскільки без біосфери функціонування соціально-економічної системи неможливе [5].

Роботу над створенням концепції сталого розвитку не можна вважати завершеною. Певний відбиток накладає і те, що засадничий документ по стійкому розвитку був створений в результаті тривалого пошуку компромісів між людьми

найрізноманітніших поглядів і переконань [2, с. 124].

Якщо детальніше розглядати питання сталого розвитку, то у кожному окремому випадку завжди фігурують усі 1 (екологічна, соціальна, економічна) компоненти сталого розвитку. У зв'язку з цим досягнення сталого розвитку вимагає досягнення балансу між його складовими, що є дуже складним завданням [1].

**Висновки з проведеного дослідження.** Аналіз опису поняття сталого розвитку показав, що є багато життєздатних визначень розвитку, включають усі аспекти поняття і забезпечують розуміння його. Перехід до сталого розвитку – це збереження природних екосистем на рівні, що забезпечує реалізацію потреб нинішніх і майбутніх поколінь людей, при одночасному збереженні стійкості екосистем. У зв'язку із сказаним вище сталий розвиток можна визначити як спільне виживання людини і біосфери.

На основі теоретично представлених заяв захисниками різних версій – сталий розвиток може бути визначений через три групи показників. Ці групи будуть враховані для подальшого аналізу сталого розвитку як взаємодію екологічної, економічної, і соціальної системи. Отже сталий розвиток базується не на економічному, соціальному, екологічному, а швидше на їх в цілому інтегрованій системі.

Оскільки проблеми стійкості мають бути проаналізовані і вирішені на системних рівнях, де вони розвиваються і проявляються, можна послідовно формулювати відповідні цілі політики сталого розвитку, окремі виміри сталого розвитку на кожному з цих рівнів політики економічного розвитку, таким чином отримання матриці цілей політики стійкості, яка може використовуватися, готуючи сценарії сталості.

#### БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бережна Ю. С. Сутність сталого розвитку сільськогосподарства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/uztnu/zapiski/econ/2010\\_1/Berezhna.html](http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/uztnu/zapiski/econ/2010_1/Berezhna.html).
2. Гизатуллин Х. Н. Концепция устойчивого развития: новая социально-экономическая парадигма Х. Н. Гизатуллин, В. А. Троцкий // *Общественные науки и современность*. – 1998. – № 5. – С. 124–130.
3. Катан Л. І. Концептуальні засади сталого розвитку аграрної сфери в умовах глобалізації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy-confer.com.ua/full-article/1173>.
4. Концепция устойчивого развития [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.cosd.ru/index.php?option=com\\_content&view=article&id=5&Itemid=13](http://www.cosd.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=5&Itemid=13).
5. Понятие о концепции устойчивого развития [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ecology-portal.ru/publ/13-1-0-553>.
6. Трєробчук В. Концепция сталого розвитку для України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua/portal/all/herald/2002-02/7.htm>.
7. Янченко З. Б. Концепция устойчивого развития в аграрном секторе: проблемы и перспективы развития // *Материалы международной научно-практической конференции 10–11 мая 2011 года «Социально-экономическое развитие и качество жизни: история и современность»*. – Пенза–Семипалатинск : Научно-издательский центр «Социосфера», 2011. – 111 с.
8. Ben-Eli M. Sustainability: The Five Core Principles [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sustainabilitylabs.org/page/sustainability-five-core-principles>.
9. Ciegis R. The Concept of Sustainable Development and its Use for Sustainability Scenarios / R. Ciegis, Jolita R., Bronislovas M. // *The economic conditions of enterprise functioning*. – 2009. – P. 28–37.
10. Daly, Herman E. *Beyond Growth The Economics of Sustainable Development*. – Boston; Beacon Press, 1996. – 254 p.
11. Hoexter M. The Concept of Sustainability: Internal Diversity and Points of Conflict [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://greenthoughts.us/2006/10/10/the-concept-of-sustainability-internal-diversity-and-points-of-conflict/>.
12. Rogers, Peter P. An introduction to sustainable development / Peter P. Rogers Kazi F. Jalal, John A. Boyd. – London : Glen Educational Foundation, 2008. – 416 p. P. 42–47.